





С.К. ШОЙГУ-ДАА, Н.И. ЛОКТИОНОВ-ДАА ТЫВАГА ДУЗАЛААР

ТОЖУ, МӨНГҮН-ТАЙГА КОЖУУННАРНЫҢ, ЧАМДЫК ӨСКЕ-ДАА СУУРААРНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА

Хүндүгү соңгукчулар! Россия Федерациясынын Федералдык Хуралынын Күрүне Думазынын үшкү чыгына соңгукчулар кампанияга эгелээ уюлуу бээр бо хүнөөр чедир республиканын 12 кожуунун, 53 чурттакчылыг чегеринин соңгукчулары-биле журашкан мев. Ол хүнөөр бөдүүн ишчилер-биле кылган чугаам утундурбас. Амидралдык байлак дуржулгазын мөөнөзөн ол кижилер бистин ивнтителде болуп турар чүүлдерин ханымы-биле билди, Россияда болгаш Тывада тургустунган эквониктиг, политиктиг болгаш социал байдалдарга хамаарыштыр дувурелин илерейн турдулар. Ужурашканын соңгукчулар мөнээ хүндүктелди көргүзүп, тыва чоңу улам ханы билеп алырынга, республикада тургустунган байдалдарын долугу-биле көөрүнге улуг дузаны чедирген, а ол кол чүүл — бөдүүн кижилерин мөңгү көргүзүп турар бүзүрели бо орукту шын биллип алганымга бүзүрелди быгытлаан, ол дээш сеткилимиз ханызындан өөрүп четтирдим.

Тожу, Мөңгүн-Тайга кожуунарынын, Кунгуртуг, Кара-Хөл, Качык, О.Шынаа, У.Шынаа; Сарыг-Булуң, Хайыракан, Арыг-Зүү, Алдан-Маадыр, Ийме, Баян-Тала, Хорум-Даг, Суг-Хөл, Ишкин, Торгалык болгаш өске-даа улуг-биче суурларнын соңгукчулары! Силерини кожуунарга, суурунарга барып, силернин ажил, амьдыралыңар-биле таныжып, негелде-хергелдеринерни дывнап, Россиянын болгаш Тыванын амгы болгаш келер үезинин дугайында ижин кара чок дыка-ла чугаалажыккан мев. Ынчалза-даа соңгулдада чедир үенин эвээш арткамын дивнап, амьдырал чедир чедир чедир барып четтикпейн баарымын улуг хараалда-биле дивнадып тур мев. Ынчалза-даа мында коргунчуг чүүл киир хөөрежир бис.

Мээн бо сөстөрүмиз шын билеп, хүлээп алып боор деп силерге идегеп тур мев. Силерини чыгыс чер-чурттуунар, Россиянын Маадыры С.К. Шойгуу болгаш оон төлээни мени деткип, Тыванын №27 чагыс мандаттыг соңгулда округуна депутат кылдыр соңгулалып болунара, Тыванын келер үеде чогумчалык чоруу дээш, соңгукчуларнын чагыларын күүседир дээш бүгү чүүлдерини кылдырымын силерге бүзүрөтчим. Улуг хүндүктел-биле, киир хөөрежир бис. Мээн бо сөстөрүмиз шын билеп, хүлээп алып боор деп силерге идегеп тур мев. Силерини чыгыс чер-чурттуунар, Россиянын Маадыры С.К. Шойгуу болгаш оон төлээни мени деткип, Тыванын №27 чагыс мандаттыг соңгулда округуна депутат кылдыр соңгулалып болунара, Тыванын келер үеде чогумчалык чоруу дээш, соңгукчуларнын чагыларын күүседир дээш бүгү чүүлдерини кылдырымын силерге бүзүрөтчим. Улуг хүндүктел-биле, киир хөөрежир бис.

СОҢГУЛДАЛАРГА БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ "БИСТИҢ БАЖЫҢЫВЫС — РОССИЯ" (ББР) НИИТИЛЕП-ПОЛИТИКТИГ ШИМЧЭЭШКИНИ ББР: XXI ЧҮС ЧЫЛЧЕ 10 БАЗЫМ

Чурттуу салым-чолу дээш кайтамчык улуг харымсалганы угап-билбишан, бистин шимчээшкенин бодунун бирги ээлчегдеги хемчеглерин саналап тур. Оон алыс утказы — Россиянын XXI чус чылче 10 базым-дыр. 1. ББР күрүнө харымсалганын чос деңгелин чедип олар дээш туржур. Бис ажил телевидения, пенсиялар болгаш пособилер талазы-биле күрүненин бүгү өрелерин дуглаары эргемок чугула дээрзин барымдалаан боттуг болгаш балансылыг бюджетти хүлээп олар бис. Ажылдап алган ашканы долу хемчээшкеле болгаш чогуур хуусаазында төлээр. Бюджет ашканын өскээр чашканына, ону чогуур сорулгазынга ажылгапайн турар дүжүмөттөгө шынгыс кезегини оонар бис. Бис чоңун социал магадылаларнын үндээнинг хемчээлдерин тода болгаш чиге тодардыр бис, оларны чайгылыш чок күүседирин хандыр бис, хоочун салгалды кижилерин: пенсионерлерни, дайынны болгаш күш-ажылдын хоочундарын деткир бис, оларны дүрүм езуугаар эргелерин камгалаары кезээде бистин ыдыктыг хүлээлгесин болур. Бис экономикага төлөвр кылбас чоруктарнын тытып келирин болдур бис. Хоойлу езуугаар бурдулгелер болгаш организациялар мурунга алган хүлээлгелерни күүседип, магадылар бис. 2. ББР-ниң кол социал сорулгазы — кижилерини ажал-биле хандыр бис. Бис нинти экономикага болгаш оон чамдык адырларын ажалдаар чос черлерини тургузар политиканы чорудар бис. Булар база болбазырадыр адырларга улуг хемчээлди ажаландырышкын бээр байдалды тургузар бис. 3. Бодунун хууда чоңуну болгаш даштык инвенторларнын талазында Россияга өзүредир чорукту катап эгидер бис. Хамаатилар бодунун күрүнениге бүзүрээр ужурул, даштык ажаландырышкын капиталды камгалаар херек. Экономика ынчаарда ажалдаар. — ББР чос болгаш сорулгалыг үндүргү системанын тургузар, чос Ундүргү коллективн хүлээп алып, оларны хергелел талазынче колдаткаш, экономиканын боттуг секторунга саарылгадан болгаш шалын телевидения үндүргүлери дыка кызыраар. — ББР төлөврлер системанын болгаш ажал-болдурларын революционизмге боттандыраар. — ББР өңү элдеринин болгаш инвесторларнын эргелерин камгалаар. Хоойлудулганы хүлээп алган делегей стандарттарына дүштүрээр. — ББР Чер кодекзини ажалдадып киирер. Черге хуу өңү чокта улуг хемчээлди ажалландырышкыннары агроуплетур комплекзинге хаара турары болдумас. Россияга хуу өңү чокта хлеб, тараа-даа, шынарды чурттапга бажында тывылас. Үндээн чок бүгү чигелдерин болгаш артык эргелерин солуур бис. Социал пособилерин адрес езуугаар системаны, пенсияларын улам чептүр системаны тургузар бис. Амгы үеде Россиянын 147 миллион чоңундан 110 миллион кижиге чигелдерин азы социал телевидиялар ап турар. Мындыг байдал бар аргаларга дүшпейн турарында херек кырында күүсеттимейн турар. Моон ужурунда урулгар пособилерин телевидия турар, халас бээр эмнер чедипшес, коммунал ачыдузанын чигелдеринин талазы-биле хүлээлгелерни күүсетпейн турар. 4. Бис Россиянын өрелерин төлээр айттырны билди бис. ББР "Россиянын күрүнө өрезинин дугайында Федералдыг

Кыйгырыглар ДЕТКИЛИҢЕР

Бистин сурагылгы чыгыс чер-чурттууус, Россиянын Хамааты камгалап болгаш онза байдалар талазы-биле яамызын сайды С.К. Шойгу Россияда тургустунган "Единство" ("Чангыс эп-сеткил") деп соңгулда блогун баштап турар. Ол блогун Федералдыг дандызында Россиянын сурагылгы мөгез, Олимпий оюнарнын үш даяыр болгаш делегейин тос дакыр чемпион, сөөлү он чыл дургузунда кыга-даа октатпаан Сибир чурттуг мөгез Александр Александрович Карелин кирген-дыр. Ол чорук биске, тыва мөгелерге, база өөрүнчү болгаш чоргарачыг-дыр.

КАЙЫЗЫН ШИЛИП АЛЫР БИС?

Ам каш-ла хонгаш, толаргайлаарга, 1999 чылды декабрынын 19-та, Күрүне Думазынын депутаттарын, чамдык кожуунарын болгаш сумуларын чагырга даргаларын база Кызыл хоорайнын чамдык соңгулда округтарына ТР-нин Дээди Хуралынын депутаттарын соңгуур сорулга бистин мурунууза туруп турар. Ол-ла хүн ТР-нин Конституциянын 105 болгаш 111 чүүлдеринге өскер-биле Тыва Республикага бүгү улустун референдумун база эрттирер бис. Ынчангаш харымсалга канчаар-даа аажок улуг болгаш ол хүн соңгукчу бурзуууну туст-туст соңгулда участоктарына келгеш, бадылаан турары чончуг күзевич. Чүге дизе ол хүн эрге-чагыргавысты тургузуп, эки тура-биле соңгуур турарымыс ол болур. Бистин келер үе-вис, амьдырал-чурталгавыс оон хамааржыр апар. Ынчангаш озалдап болбас, дүргө-не келгеш, шилип алган кандидат дээш үнүн берип бадылаар кижиге бурзуунуң хамааты болгаш патриотчу хүлээлгезин болур. Бадылаарда, "Чүгле ол кижиге дээш бадыла, оон башка хоржок"... суг-суг дээш чажектиг, албадал-суурталдаар алыспайн, чүрээнин ханызындан шилип алганы кандидат дээш бадылаар херек!

ЧАГАЛАРДАН ОДУРУГЛАР

Тыванын № 27 соңгулда округунга Курдуманын депутаттыга кандидат Н.И. Локтионов дээш үнүн бээр мев. "Чангыс эп-сеткил" деп бол дээш бадылап тура, оон кежигүнү Николай Локтионовтун адын шийип шыдавас мев. Чүге дизе кежигини ийя айт ээртээш хары угда муушп шыдавазы-биле дөмей апар. База бир чекер. Эр кижиге кыстык саткан дикти. Ол хөйлеви-биле чүвүрүн бир комплекти кылдыр садып алып болгай, ынчангаш илдирзин кедер, садып алган хевинин бирээзин кааптас, өскезин алып эвээш. Шойгуунун блогун бадылааш, оон сурукчузун канчал кааптар боор. Ону ийя орук-биле хары угда чоруур дээш-биле база дөмейлээр кижилер мев. Ынчангаш чоруу болза сурагылгы тыва шулукчу Салчак Тамбанын "Донгада калдык" дээр тоол-шулугу-леини маалдыр шынараачы лама дег апарза канчаар?

Александр Карелин дээрге чээрби харымсалда-ла Олимпий алын медальды чаалап алган алдарлыг мөгези-тир. 1996 чылда Атлантага эрткен Олимпий оюнарнын үшкү алын медальдын эликтежин болган сонда, апа Россиянын Маадыры атты Спорт мастерлери Роберт ХОМУШКУ, Вячеслав КАРА-ТОННУГ, Олег САТ, Маадыр-оол МОИГУШ, Александр ЧАДАМБА, спорттун алдарлыг мастери Александр ДОРЖУ болгаш өске-даа шупту 41 кжи ат салган.

Бистин республиканын Президентини Ш.Д. Ооржак "Чангыс эп-сеткил" блогун деткивейн турар деп чугаада үндээн чок. Ону деткип турарын солуварга албан езуузуун дивнадып кылдыр парламент болгай. Ол ивндыг болуу ужурул-даа, чүге дээрге Ш.Ооржак-даа, С.Шойгу-даа чурту, чоңу дээш ажалдап чоруур удурукчулар-дыр, оларнын бир демтик, шынарлы, чангыс эп-сеткилди ажалы чоңа улуг ужурудузайы. Ынчангаш, С.Шойгуга бүзүрээр болувазын, оон кандидат Н.Локтионов дээш бадылаар ужурул бис. Думаже шынарлы депутаттар соңгулалып чангыс аргавыс бо-дур. Ова өске арга чок.

Бистин республиканын Президентини Ш.Д. Ооржак "Чангыс эп-сеткил" блогун деткивейн турар деп чугаада үндээн чок. Ону деткип турарын солуварга албан езуузуун дивнадып кылдыр парламент болгай. Ол ивндыг болуу ужурул-даа, чүге дээрге Ш.Ооржак-даа, С.Шойгу-даа чурту, чоңу дээш ажалдап чоруур удурукчулар-дыр, оларнын бир демтик, шынарлы, чангыс эп-сеткилди ажалы чоңа улуг ужурудузайы. Ынчангаш, С.Шойгуга бүзүрээр болувазын, оон кандидат Н.Локтионов дээш бадылаар ужурул бис. Думаже шынарлы депутаттар соңгулалып чангыс аргавыс бо-дур. Ова өске арга чок.

С.Шойгууң удурукчу "Единство" ("Чангыс эп-сеткил") деп шимчээшкын дээш, Тыванын № 27 соңгулда округундан кандидат Н.И. Локтионов дээш бадылаарыч силерни кыйгырып турар кол чыдагаанымыс. болза, С.К. Шойгу-даа, Н.И. Локтионов Онда байдалдар талазы-биле яамынын көргүсүн дузанын дугайында кысказы-биле айткыш, Кызыл хоорайда кара чептер нитилелин эрге организациянын коллективн бүгү соңгукчуларын "Чангыс эп-сеткилдин" төлээни генерал-полковник Н.И. Локтионов дээш бады-

лаарынче кыйгырып турар. "Кижилерини хилчеч-човулаан хүн бурдуе көрүп келген улуг ивндыг кижилер шул дываны чоңа чедирер, олар каян-даа мөгелевес, ындыглар Төрээн чуртунун күчү-күжүн көдүрүп шыдаар болгаш түргел-човулаандан уштурлар" деп ул кыйгырыгда чугаалап турар. тивыскаан. Ам чаа-ла үжөн хар ажил чоруур мөгези мөөн соңгаар-даа спортка хей чаартылгаларын, эки чүүлдерин кылдырынга бүзүрээр бис. Бүгү-россиянын классиктиг хурешке "Карелиннин шаныналы дээш" маргалдааны чончуг үеде Кызыл-даа эрттиреринге ук кандидат белем. Эрим мөгелер, спортчулар! Чүгле Россияда эвес, бүгү делегейде ат-сурагылгы мөгези эвес А.Карелин бистин чангыс чер-чурттууус С.К. Шойгууң талакчызы болуп, оон идегелди командазында киирип, Сергей Күжүгетовичке бүзүрелди көргүзүп турар болганда, бис база "Чангыс эп-сеткил" блогун дээш, ул блогун Тыванын чангыс мандаттыг соңгулда округунда кандидат Н.И. Локтионов дээш бадылаашкынныр-высты декабр 19-та берээчкер! деп Тыва Республиканын хоочун болгаш анык мөгелерин, спортчуларын кыйгырып тур бис.

Салчак САРЫГ-ООЛ, Бай-Тайга кожуун. (Өртөөн төлөөн). Сергей ДАРЖАА, "Тарла-суму" арат ажил-агыйнын удурткучуу. Кым-даа келсе, тоовас мев: Кашан ышкаш чүвөлериң Кажанда-даа соңгувас мев. Партияң бо, бөлүүн бо деп Багай бажым төөретпееңер — Хоойлуда быжылгап каан Хостуг эргем хоруванар! Хүвү кээрге, шагы кээрге, Хүлээлгемни күүседир мев: Човум төлүн бадылап каш, Чоргаар базым үнө бээр мев. Чоодо Кара-Күске, 1954 чылдан бээр соңгукчу, Тыванын Күрүнө шаңчалынын лауреады, Тыва Республиканын алдарлыг ажилдокчызы. (Өртөөн төлөөн).

“...ЭШТИҢ ЭРГИЗИ ХЕРЕК !”

Тыва чоңуветуну езу-ччылдында туржук, сөс-домавада бенин ханы утка, мерген угадым сиңер. Ону эдерери, сагыны, боттандырары — салгал бурзуунуң ыдыктыг хүлээлгези. Ол хүлээлгезини боттандырбас болувазын, частырг үнүп магатчок: "Боданганы — ботка херек!" Тываларнын "Кырган өтү орук часпас", "Эттин чазы херек, эштиң эргизи херек!" деп үлегер домаа кайы хире чиге-дир? Соңгулда бетинде ону болаарымыс, шүдүнериңиз албайн! Кириенко, Кашан, Остап ышкаш, кылпкан чүвези-даа, арга-дуржулгазы-даа чок, апа алгыржыр удуштун ажы бар бис? Бодум хуумда, чоңуветун угадым эдерип, республиканын Саян-хөө

яамызынын сайдынга-даа ажалдап хаалкан, арга-дуржулгазы болгаш алдар-лаы четчир, Курдуманын депутаты даалгезын ам-даа чедипшкенин күүседип турар Галина Салчактан-на салдырмазын, черге частырг болбас деп түнелге келдим. Арта-ла, Россиянын Саян-хөө яамызы бодуна оралакчы сайыт болурун апаа саналап турар-дыр! Ындыг саналды деткивес болувазын, мени ким кижиге дээрл, мени ким тыва дээрл? Аг-шериянвиз бар эвес, "Экин, эштер" деп сөс элпкен дээш, кайда-чүде генералды канчал соңгуур кижиге мев? Өдөк чытпап, өггө чурттап көргөн эвес. Шойгуунун бодунда Тывага ажитыг черден ырадып, Курдумаже соңгуу

болбас. Ол депутат апар болза, ким биске дузаламчы хайырларый? А аш — бюджет дээрге бо талазы-биле тускай мергезилди, апаа бажы каткан, каяа чүвү канчаларын өт-ла билер Галина Алексеевнанын чаяттыгын алсак ол ышкажал! Соңгулда үезинде ол партия, бо шимчээшкын, дуу кымыл, бо эжим ынча дидир деп улус көгүлдэ-зинге кирип, кижиге аксын дывнаан херээ чок, кымыл соңгууру Хоойлуда көрдүнген, Хоойлуда сыжылтанынча мөңгү эргем, ХОСТУГ ЭРГЕМ ХОРУВААРЫ! Соңгулдаар келерге-ле, "Содалажыл" эгелээр бис. Арын-чүрүнү шыкымпакш, Алгыржып-ла туруп бээр бис.

# УТКУШТУР

РФ-тиң Күрдумазынга Тываның чаңгыс мандаттыг № 27 соңгулда округундан депутатка кандидат Остап Дамбарович ДАМБА-ХУУРАК

## ТОТКАН ДУЖУМЕТ ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА КАЖАН-ДАА АЖЫЛДАП БЕРБЕС.

### ЧОННУ ЯДЫЫ-ТҮРЕНГИ БАЙДАЛГА ЧОГУМ-НА ОЛАР ЧЕДИРГЕННЕР.

### ДУЖУМЕТКЕ ЧҮҮ-ДАА ДӨМЕЙ,

### ОЛ ЧҮГЛЕ АКШАГА ЫНАК,

### ТӨРЭЭН ЧУРТУ АҢАА ЧҮГЛЕ

### ЧОННУ ҮПТЭЭРИНГЕ ХЕРЕК.

### КУЛ БОЛБАС ДИЗЕ:

### ХОСТАЛГА ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИР

### ХЕРЕК.

### АНАА ОЛУРАРГА,

### ЧҮҮ-ДАА БҮТПЕС.

### ОСТАП ДАМБА-ХУУРАК

### ДЭЭШ БАДЫЛАҢАР—

### ОЛ БӨДҮҮН ЧОННУҢ

### ТАЛАЗЫНДА!!!

(Халаска парлаан).

# ЧҮРЭЭМ СОРБУЛАРЫ

Лириктиг тоожу

(Уланчызы. Эгээн № 85-89 "Шында").

Бистин чурум-чыскаал чок, ында-мында каш борбак, кышазы безин чок, хевзиг аймаар-казанактарлыг сууржугажывысты харылзаа белдиринден шөйгөн аргаан-шергээн демир-дузактар тудуштурган. Ол иштінде тывалап, орустап чугаалап, ырлап турар тырыкка кара "таактарлыг" бажынчыгаштарже шууткан радио, телефон, рация шугуму чүве. Сууржугажывыстын няити хевирини Соңгу дээрбекте өлүк-тивыш факторизы азы Арктика шинчилекчилеринин эртем станциязы сагындырып, дүвү-шуурган аразында эштип, салдап, бөөденип, сыгырып турган ышкаш көстүр. Озаалаш, дошкун-ширини агаар-бой-дустуг булуңуушту, чөмөнөп оруушту, Машаның даг туваразы деп адааныла шын ийин. Кыжын маана баштай келирде ол хат-бораандан айылдынар турган болза, ам дүвү-шуурган чарашчынар, "очистительная стихия" — "арыгакчы күш" дээр. Дүвү-шуурган чүвүндө бирээзи ак тыва алгы тонуг, мань кежи бөртүг, кидис илктиг, кара карактыг, ескези орус чолдак өле хөрөктөзүштүг, чөөк аржымдыг, ан кежи увтылыг, ак-көк карактыг кожолар ында-хаа кады садыгашкан азы сулазыныста, дүвү-бораандан Маша хий-мор хей-аът кире бээр. "Мен орус школага фантастиктиг номнар номчуур, ырак, солун, берге черлер чоруур ынак турган, я — душою романтик!" — деп хөөргилээр ийик. Ынчалза-даа Машаның чымчы көвүдээнинден, мынчаар таваржырывыс ховартаан. Ол шывалла, "ырак, солун, берге черлерин" тыпкан — Каргы-Муурнуң, Барлык-Тоолайлыгына, Мөген-Бүренин ужу-бажы оон быжыглаткан участоктары апарган. Дагларда аң, аът копка оруктары, хемьерде, көк дээр дег, кылама доштар, оон чугаалаары ышкаш, романтиказы апарган. Суурже тырта черлерин ол чалгааранчыг деп санаар, ырак-узак, кадыр-берт оруктарынче, өле серге кежи чагызын иштине шымыл бергеш, долу эманьг шертегер сумказын дергилээр айтаныкканда, конук-хонуу-биле чөдө бээр апарган. Бо аразында Маша тыва аътка, тыва кижини ышкаш, чаңчыгып калган.

Бир-ле кежээ ол бажынга көстүп келгенде, өрээлинче кире маннай берген мен. Кожам ырак оруктан келгеш, биче дыштанып чыкканы-ла ол боор, менн керүп кааш, орувудан чык-адак тура калыза-даа, аскаңгылавышан кээп, уткуп алды. — Сен мевде, бажында келген, мен амьрап тур! — дивышан, чырын кымыскаш, баштай чөмөнөп таанышкан столувуска эккеп, өдүрөктин дег эриверин сүүренептишаан, баштактайдим. — "Оол кыска ынак болза, ол оон бажын база ынак" — деп кым чугаалаан, сен билер бе, Кызыл-Чаак? Орус поэт Шипачев эвеспе ол. Мен — чаңгыс, чалгаарал тур, бис ам кады чөмөнөп — дээр, олурушту. — Сен чүге аскап тур, Маша? — Пустакки! Ам чугаалаар, Мен Барлык, Тоолайлыг чорая, арагтар, бичини уруглар шынчезин, эмнээр. Оруктан мен дагга те, чумма, улар, торлаа көргөн, чараш болган! Подкова багай аът дош кешкен, дин кошкак туткан, аът ушкан, бут биче баскан. Коян, хоть в четырёх ногах, и то сплывается. Мен аът боору чок, седок виноват. Мен Тоолайлыгга чүгле аът эвесе, дагларда идик дагалыг чабаннар көргөн, олар аң оруктал чоруп турар. Солун! Мен билер, сен школада поэт, сушйгклад! Сен аът бижээр шулук менде номчуур азы ырлаар, Кызыл-Чаак, чаа? —

деп хевертен мынчалды. — Мен хана солунда ийи-чаңгыс шулук бижээр, аът-шулук чок. Ынакшышкан аныктар аъттарын, боттарын кады ырлап турган, ону мен дынаан, ырлап билбес — деп удуурландым. Маша орташ: — Сен чүге мегелээр, Кызыл-Чаак, это не хорошо! Сен бажында ырлап турган, мен хана өттүр дынаан. Ты мевя не прорвельшь. Ча, калдыг ол, мен дынаар, оон өөренип аар, бодум аът ырлаар — дээр, ызырты манай берди. Думчукка тулганда, бызаа сугужу, бакка-сокка бадырдыман:

— Ушпазыя дээр, турбазыя дээр, Дагаладып алган шилгим, Утпазын дээр, кагбазын дээр, Даңгырагалап кагган эжим...

— Вот видишь, я говоришь "ырлап билбес", получается, ведь? Кстати, менде быжылган аът-рыжый!.. Должна быть, другая пара, дальше как? — Ойттап-ойттап алган ады Бидыг белең кайын могаар, Ошкып-ошкып алган сары Бидыг дораян кайын уттур".

— Любовь и верность — отличные песни! Ча, кады, Кызыл-Чаак! — дээр, мени эдертип ора, кожамыктарын ырлап, доктаадып апты...

Час кел чораян. Өзөкче өттүр шаап турар, челбинчек хаттар-биле кады, хархөртүк чылбырап, хем дожу чиглеп, сарыг-сугалап эгелээнде, үш-ле савын эчилеривистин чымчы баш ашкан. Салгыя оспазы, коклош, дифтерия, дизентерия ышкаш аарыгларга удуур чаксы тарылгалар эгелээр. Оон кадында бир айтты муңган, ескези четкен көдээден эмчи чалакчылары дүне, хүндүс-даа аът мына кевирибестен. Медпунктуда эмчилерини наз, албан-дужаал талазы-биле эң улуу, райком секретары Бегиз дарганың кадайы Саганкова эмнегеге ора-ла орап, суур иштинин чалагалаарына, бажыннарында аарыг улустар аразында олут-даа чок ажаанырап чоруп турган. Кол-ла аар үүрге эмчи сестралары Хымыраан биле Машаның экивиге чүдүрүп турган. Няитизи-биле, районда үш муң хире чурттакчылардан ортумак эртемниг үш эмчинин бирээзинге-ле муң шаа кижини онаажып турган. Төптө улуу-ла — 4, ескези — 2 бичини өрээлдеринг эмнегеге бажынары, көдээден келирлерин санавакса, суур иштинин чыдып эмнедир кижилерин мөлдүк-калдык-ла сымарлаштырар. Аптека чок, эмань чедишпезинден үш эмчинин бирээзи, колдуунда-ла бо чер чурттуг, Кызыл-Мажалык биле Муур-Аксы аразының оруктарын эки билер, сарыг-ымаар баштыг, төгерик характерлыг Хымыраан угбай эмнеп чоруутар. Чамдыкта ол Кызыл чедир машина хөрээ, кузовунга олуруп, чорук-хөрээ чогуткан сураглыг боор чүве. Ол чок үеде оон үлү база-ла Машага онаажыр.

Чогум-на ол душта моол сумулардан чаш уругларын улаанут (кызыл-от) азы корь база сарлык малды иштүр дээр чара аарыглары непертер, чаш кижилерге ийи-чаңгыс хорамчаны чедиреп, сарлыктарны кодын-биле чыттырып эгелээр. Ынчан кижини, мал эмчилерин ийи улуг фронтуда дег аларып, диргеелген хамчык-халапка удуур ачы-дачыр, уйгу-дыш чок хуржиң турганнар.

Маша келеринин мурчунда, мен улаанутту база уткент мен. Мени Саганкова эмчи шуудуру эмнеп турган. Кеш даштынга кызыл долбаннар үнемдээр туруптарга, Феодосия Федоровна "кара эмнерин" ажыгларын база чөпшээрэн чүве. Ачам кадырган чумма ханындан аңгыда, аадан серге эк-

кеп, оон изиг ханын ижиртиптерге, читкен кызыл долбаннар мага-бодумга ам-на калбарып, эмчи хайгааралыг тура, ол-ла хевээр сегип үгөн мен. Каш-ла савын кижини мал эмчилеринин улуг күжө-нинишкениринин ачызында, кыска хуусаада улаанут, яшур аарыглары чалаттыган, ук бөдүүн үеини байдалында ол кижини мал аарыгларын талазы-биле тускай эртемчилерин маадырдыг демисея болганын айттырып биле биче дашкаарлай бергенини номчуучу билип, келдериди боор.

Ынчалза-даа улаануттуң халдавырлыг өөскүдүчүлери уругларын ханынга ызырынышаан чораяннан ону эрпээр биче чаштар ында-хаа, ылангыя көдээ черлерде, аарынышаан турган. Улаануттан аараан, хат-кавыскадан челбинген, чөдүргөн чаштарны аалдарына эмнеп, өөнге божуур апарган хөрээженнерини карак чырыдып, сегиге шыгелеп, хайгааралыг Маша хей үеин чарыдап, саады бергилээриниң ужуру-даа ында чүве. Ол көдээге хары угда уруглар, хөрээженнер, няити аарыглар эмчилеринин хүлээлгезини шыдазып дактырылап, ол талазы-биле тускай эртемчилер чедишпес, харында шуут чок үеде, ында болбас-даа арга чок турган. Машаның быжыглаттыган участоктарында ону таныва, суурда оон хевзиг өрээлин билбес кижини-да чок чүве ийин. Бажында чурттап тураары, райкүүсом чарыгач Семитей угбам кожазы барык-ла үем-чергем эмчи кызыжакка кедерге тааржы берген. Угбамның ынчаар күзээни-биле эмчи чокта, оон өрээлин ээлеп, олап, сугалап, чөмөн кылып, анаа кичээлдеп, хонуп-даа турган мен. Маша база ону-ла күзеп, сеткилинден өөрүп турган. Ол үеде оон участоктарында келир эмчи чалакчыларын чамдыктары мени таныр апарган: "Кок карактыг, өле чагы чучактыг (курткалыг дижири ол) бичини орус кушкымыс — эмчи кызымыс кайдал, оол?" — деп часыда, чаптай араак айтырарлар. Унерде, шала анык баштаксымаарлары карактын мевче басышаан: "Сен-не хире уруг шыжакыл, "тырыкылап" ал харын, кайгал!" — деп хөөктүрүлээр баргылар. Ынчан мезин сажымга дыка эки апаар, бөдүү хүлүмзүрүп ортулаар мен.

Ажы-биле чугаалаарга, олар Машаны канчал-чоп-даа эмнегеге быжылгап, арттырып аларын күзеп, бодап турганнар болбайн аан. Моон элээн мурунда Машадан ырактар улуг назылыг, тырын мага-боттуг, база-ла чалагга эмчизи, хүлээлгезинге дыка кызымак Кондрашованы заставадан халашкан орус офицер эдертип апаарга, чон аажок хараадаан чүве болгай. Оон соонда Роза дээр эмчивисти "Абакан татары" дижи, база-ла халашкан кызыгаржы кадаланып апарган. Ол база кончуг эки эмчи турган. Эмчи чедишпес черге эмчиден чардыр хомуданчы болбайн канчаар!

Маша көдээден келирге, черде ындагы турган дег, бир айтты муңган, ескези четкен кижилер ону эмнегеген, бажыннан, харын-даа чанып кел чорда, оруктан дозуп апаар. Чалагалаар оон дорт хүлээлгезинде-да болза, бодун чулу-караалары дам бар чыткан, оозун романтикам дивышан. Мен оон сийлеме, эмчин эрттир чөпшүл, хөөремик деп бодаар, чамдыкта чөмөлөй-даа бээр мен:

— Сен баштыг, сөөлгү эмчи база эвесе, далашкан күске сүтке дүжер, силерде чүү дээр ийик, работа не волк, она в лес не убежит, чортпайн-даа, шапайн-даа, шошкун орза, черин алыр, блеген, Маша? — Ол чайтыладыр каттыргаш:

— Ей-богу, Кызыл-Чаак, ты прав! — дие-даа, шырбаяр дам баар. Бистин черде кыш чазын дүжер деп чугаа шын. (Уланчылыг).

Кызылдың Первомайский № 4 соңгулда округундан ТР-ниң Дээди Хуралының депутатына кандидат Сергей Семенович КОНВИЗ 1955 чылдың апрель 15-те Кызыл хоорайга төрүттүнгөн. Школа соонда Томскин башкарылганың автоматчытка системалар болгаш радиоэлектроника институтун дооскаш, 1978 чылда республиканың Радио, телевидение дамчыдылга төвүгө инспектор ажылдап күш-ажылчы намдарын эгелээр. Тываның машина-тудушкун заводунун бүдүрүлгө салбырынның инженери, даргазы, "Тыва тудуг" трестин инженерин, эргелекчизиниң оралакчызы, "Гласнабтың" директорунун оралакчызы, бирги оралакчызы — оон ажылдап келген оруу допчузу-биле ындаг. 1997 чылдан бээр "Техопорт" кызыгарлаан харысалгалыг нитилелди удуртуп турар.

экономиканың чуруму-биле эреңгей көрүп олурбайн, харын саң-хөөчү ханы шинчилелдерини чорудуп, чаңгыс ашадан ийи-үш акаша үндүрүп аларынын аргаларын шын шилип аларында. А чаа политик болган ужуру чүдөл дие, чурт иштінде частышкынның байдалды тодаргай сайгарып көргөнинде. Сергей Конвиз дээр бадылаарын кымдан-даа негевес мен, кижини бүрүзү үүлөзин боду хүлээр, чон нийтизи-биле чол-хуузуун боду шилир.

**ХАРЫЛЗААНЫ ТУДУП БОЛУР**

Кызылдың болгаш кожууннарның школаларында, организацияларында сарыг шажынның эге билиглерин, езу-чурумнарын болгаш өөрөдиглерин дыннаар күзөлдиглер **МОНДУШУРИ АТТЫГ БУДДИЗМ ТӨВҮ-БИЛЕ АЗЫ ТИБЕТ БАШКЫЛАР-БИЛЕ** харылзааны тудуп болур.

Адрес: Кызыл хоорай, Кызыл партизаннар, 3, кв. 33. Телефон: 3-53-41, 3-53-93.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Сергей Конвизтин саа- дияшкыни чүдөл дээр бол- рылга чорудулганың че- за, ол ажыл-херекти чүглө

Соңгудаларга уткуштур

РЕФЕРЕНДУМ 1999 чылдың декабрь 19-та эртер

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак Тыва Республиканың Конституциязының 105 болгаш 111 чүүлдеринге өскерилгелер кирер талаш-биле хоойлу төлөвилелин база маңа хамаарыштыр бүгү чоңун референдумун өрттирер дугайында санаада ТР-нин Дөди Хураалына кирген.

Президентизи санаадап кирген хоойлу төлөвилелин Дөди Хураал чутулдап көргөш, оон-биле төшөөрөшкөп, доктаалды хүлөөп алган.

Тыва Республиканың бүгү чоңунун референдумун 1999 чылдың декабрь 19-та өрттирерин ында доктааткан.

Конституцияның 105 болгаш 111 чүүлдеринде калдыг өскерилгелер кирер турары? Бирээде, кай-даа чүүлде чугаа кожууннар, хоорайлар база Тыва Республиканың на-ысылалы Кызыл хоорайның чагырга даргалары сонгуурун дугайында болуп турар. Ийне, Конституцияның 105 чүүлүнде дараазында өскерилгелер кирген: "Кожууннарның болгаш хоорайларның чагырга даргалары бот-башкарылган төлөлекчи органдың составында Тыва Республиканың Хоойлузуна дүштүр сонгуур".

Күштүр болуп турар Конституцияның 105 чүүлүнде тус черин чагырга даргаларын дөрт чыл хуусаалыг чурттакчы чоңун чажыт бадылаашкыны-биле сонгуурун айткан.

Чаа кирип турар өскерилгелерде амгы Конституцияның 105 чүүлүндүң ылгалы чүл? Кыскасы-биле тайылбырларга мындаг: Кожууннарның, хоорайларның чагырга даргаларын чурттакчы чоңун чажыт бадылаашкыны-биле эвес, тус черин бот-башкарылганын төлөлекчи орга-

ни кидин түлүк чорудуп турар. Бо чугула кемчелер белеткел аялдары чоруп турар бо үеде, референдумга хамаарышкан айтырларын сонгучулар салып, оларга харыйлап бээрин дилеп турарлар. Чамдык айтырларга харыйларын берип көрөй.

Конституцияның 105 чүүлүнде эдилеге хоорайлар чагыргаларының даргаларын сонгуур дээр болбай. Анаа кай хоорайлар чагыргалары хамаарыры?

Оларга Ак-Довурак, Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран хоорайлар чагыргалары кирип турар.

Бо хүннерде азы тодаргаларга, 1998 чылда сонгуктан кожуун, хоорай чагыргаларының даргалары аялдан турар. Оларга өскерилгелер калдыг хамаарылыгы?

Амгы аялдан турар кожуун, хоорай чагыргаларының даргалары сонгуктан 4 чыл хуусаазына чедир аялдан турар. Бир эвес Кызыл, Бай-Тайга кожууннарның чагырга даргалары декабрь 19-та сонгудуп алыр болза, олар боттарының 4 чыл хуусаазының иштинде хүлээлгелерин күссөдөр.

Аялдан турар суру, суму чагыргаларының даргаларын чоңун чажыт бадылаашкыны-биле сонгуп алган бис. Бо даргаларын моон сонгаар калдыг хоойлу суугар сонгууру? Амгы суур, суму чагырга-

ларының даргалары ТР-нин "Тус чер чагырга даргаларының сонгудаларының дугайында" Хоойлу суугар сонгуктаннар, сонгудуп-даа турарлар.

Моон сонгаар ук даргаларын чажыт бадылаашкыны-биле сонгуур бе азы кожуунун чагырга даргазы томуйлаар бе, чоңун ниети хуралына сонгуп болур бе?

Бир эвес үстүнде айткан нормаларын кай-бирээни шилеп алыр дээр болза, ону кожуунун уставына (дүрүмүгө) албан бижылап кирип алган турар ужурул.

Конституцияның 105 болгаш 111 чүүлдеринге өскерилгелерин кирип алырга калдыг ажыктыг болуру?

Бот-башкарылга органдарының ажылыг өскерилгелерге, ажыктыг болдурурга салдары чедир. Амгы үеде тургустунган бот-башкарылга системалары тус черин чагыргаларының ажылыг чогуур дээштиг хыналдалыг талаш хандыбайн турар. Тус черин чагырга даргалары хоойлу-дүрүм хажылап-даа каарга, амгы үеде оларны халаары боттанмай турар. Бир эвес Конституцияның 105 болгаш 111 чүүлдеринге өскерилгелер кириптерге тус черин Төлөлекчилер хуралдарына чагырга даргаларын сонгаан болганда, олар ук хуралдарың доктаамал хыналдаларында турар. Бир эвес четес аялданнар, хоойлу-дүрүм үрээрге, депутаттар ажылдан хостап болур. Оон ыңай

күссөкчи болгаш төлөлекчи органдарының аразында калды аялданнар экижидер. Төлөлекчилер хуралдарының болгаш депутаттарының ролу бөддөр, кожууннарның, хоорайларның чагырга даргаларының чоң база Төлөлекчилер хуралдарының мурнунга харысалгазын шыггырадыр, чагырга даргаларының сонгудаларын чорударына бюджет акшазын камнап алыр болгаш өске-даа эки талалары бар болуп турар.

Устүнде айттырлардан алгаш көргөш, референдумун өрттирерин ужу-дуза-агай дугайында бүгү сонгучуларын ортузууга тайылбыр ажылыг калба-биле чорудары негетинип турарлар. Ынчангаш декабрь 19-ка чедир чер-черлерде тургускан ынчангаштыг бөдүктер, күссөкчи болгаш төлөлекчи органдарының удуртучулары, депутаттар референдум дугайында суртал ажылыг чорудары ону чогуур денелге өрттиреринге идиги бээр.

Тыва Республиканың Конституциязының 105 болгаш 111 чүүлдеринге өскерилгелер кирип бүгү чоңун референдумга (бадылаашкыны) сонгукчу бүрүзүң ийнекейлиг киржирин эвене чугула болуп турар.

Борис САТ. ТР-нин Президент Административтин эргелел начальнигинин орлокчызы.

Чагыдылга - 2000

Хүндүлүг номчукчу!

Келир 2000 чылдың бирги чартында "Шын" солунун чагыдылгазы чоруп турар. Чартык чылда чагыдылга: организациаларга — 150 рубль. хуу чагыкчыларга — 95 рубль. Ону тодардырга мындыг: солунун чагыдылга өртөө — 30 рубль. Почта чедирилгези дээш — 65 рубль. Үш айда — 47 рубль 50 коп. Бир айда — 15 рубль 80 коп. Чагыдылга доостурунга чедир санныг хонуктар арткан, чагыдып алырынче далажыңар!

КАЙЫ КОЖУУН ТИЛЭЭРИЛ?

Солун, сеткүүдерин Чоа 2000 чылда чагыдылгазы чоруп турар. Чартык чылдың чагыдылгазы декабрь 15-ке чедер, ынчангаш санныг хонуктар арткан. Келир 2000 чылда республиканың чагыдыг улуг солуну "Шын" 75 харлаар, төөгү талазы-биле ап көөр болза, узун, солун орук. Ол юбилейге уткуштур солунун редколлегиязы кожууннарда харылаа бөддирлеринин аразына ЭН ХӨЙ ЧАГЫДЫЛГАЛЫГ КОЖУУН ДЭЭШ чарышты чараларын шийтирөөн.

Бирги черин алган кожуунун харылаа бөддирлеринин — 1000 рубль. Ийги — 600 рубль. Үшкү — 800 рубль. Шонсолды тыпсыр көрдүңер. Кожуун чагырганың даргалары, харылаа аялданчылар, хүндүлүг тыва чоңуусу, чартык чылда "Шын" солунун шаялы дээш ЮБИЛЕВЛИГ ЧАГЫДЫЛГА ийнекейлиг киржиринге кыгырдывас. Силеринг чагыдылганын солунуустун келир чылгы салым-хуузу улуг хамаарылыгы дээрин утпаңар!

ДАЛАЙГА ДАМДЫ ДУЗА

Рыноктук бо берге үезинде бистин ынак солунуусу "Шынның" чагыдылгазы көвей болуп дээш, чоң ортузунга тайылбыр ажылыг чорудуп чоруп кижилеринг бирээни кижин мен. Партия райкомнарына пропаганда кидиминге, райкуукомга, чагырга черинге аялдан чоруп шаялда, солун чагыдылгазынче улуг көчөөнгейни салып, чоңун солун чагыдып алырынче хаара тудар аялданчы калба-биле чорудар боор чүве. Ол-да аялданчыны калп шыдаанар, бо-ла чагыдылганы агытастан чоруп мен. Мөөң бо аялданчы Чеди-Хөл кожуунун почта начальниги Г. В. Голик, кожуунун чагырга даргазының орлокчызы В. Ч. Очур-оол билирлер.

Арий орайтай берген-даа болза, "Шын" солунга чагыдылга аялданчы органдарын чорударының талазы-биле эки-багай-даа болза, таарышпаста-даа болза, аргасуени кирип бодал-биле бижип олур мен.

Чагыдылга төңүжө ам санныг хонуктар арткан. Декабрь айда республиканың пенсионерлер ийи айың пенсиязын хары уга аларлар. Пенсияны декабрь 6-10 хүннеринде бээр үлээр боор. Ынчангаш ол үеде шалыктын аялданчы негетинип турары билдингир. Чүвениң ужуру мындаг. Пенсия үлээр үеде суму чагыргазы пенсионерлерден янзы-бүрү аялданчыга хереглээр-биле акшаны 5-10 рубльден тыртып келди. Чижээ: чайн бок аштарынга бензин садары-биле, клубту септеринге дээш-ле баар. Ынчангаш эээрге, пенсия үлээр турар үеде "Шын" солунга чагыдылга аялданчы чүге чорудуп болбазыл? Ону организациаларыңа чүге күштүг күзөл-сорул кожуун, суму чагырга даргааларыңа херек.

А кожуун, суму даргалары ол аялданчы талазы-биле хуралды чыыларга, даалганы бээринден дыка улуг хамаарылыгы. Кожуун даргаларың дари чыып, чагыдылганы пенсионерлер ортузунга организациалар талазы-биле аялданчы тургузуп шийтирээр болза эки. Чогуу пенсионерлер "Шын" чагыдып алырын ойтала-вас деп чүвени билер мен. Мен бодаларыңа, чүгөле органдарыңа аялданчы турар ужурул. Кожууннар чагыргаларыңа хостуг ажаллар бар, оон "Шынга" белекке берип болур. Оон ынак кожууннарда, сумуларда бай шыдалдыг кижилер көвүдөн.

Чамдык кижилерде 50-60 инектер, 150-200 чылгы мал бар. Ол кижилер 2-3 инек, чылгыны хөйүнү херээңге чаргылашкан, аялар бербес-ле боор. Ынак солунуусу "Шын" дээш аемнежипсивиссе черле ажырбас хевирлиг ийи.

Анатлий ТОРЛУК. Элегес суур.

ОРЕДИГДЕ ӨӨДЕЛЕВЕС

РФ-тин Пенсия фондузы-биле санажылгаларын чогуучулар болгаш организациаларың ерлер төлөзүрүн хандылар соруга-биле "1999 чылда Россия Федерациязының Пенсия фондузунун бюджетин дугайында" 1999 чылдың март 30-де № 56-ФЗ Федералдыг хоойлуну суугар, Пенсия фондузу камгалдыг дадырлар төлээр организациалар-биле керээ чаргаш, чедир төлөвөн дадырлар болгаш аялданчы негетинип турары хуусаазын 1 чыл чедир узадыр эргелг.

Амгы камгалдыг дадырларын долү кемчээлге, билдинчилик бээринге чедир ийи ай хуусаада төлээр хүлээлге алган организациаларга хамаарыштыр хуусаазы эртен өрзин төлөзүрүн хуусаазын узадыр дугайында шийтирерин хүлээп ал болур. Организацианың санажылгалы база РФ-биле санажыл турарың байдалын барымаалап, бирге үе-чадаа, хуусаазы эртен өрзин төлөзүрүн 2-3 ай хуусаалыг керээзин организациалар-биле чарар дугайында шийтирерин хүлээп ал болур. Керээзин хуусаазы күштүг болуп турар үеде чедир төлөвөн өрзин ынап-ла тыртыр доктаалар, организацианың хуусаазын эрттирген өрзинге хөө немээр уламчылар.

Кезек үе эртерге, бир эвес, төлөкчи болуун хүлээлгези күссөдүр турар болза, хуусаазы эртен өрзин төлөзүрүн хуусаазын узадыр дугайында керээзин организациалар-биле чарар, өрзин дугурушкан график суугар төлээр, амгы өрзин чогуур хуусаазында ынап-ла төлээр.

Тываның Улустун чогаалчызы Кызыл-Эник Кыргысович Кудажының

70 харлаарында уткуштур

АДЫ МАНҒЫР, УЗАК-ЛА БОЛЗУН!

Бо хүннерде "Шын" солунун редакциязында көп турар хөй чагыдылганы аразында Тываның Улустун чогаалчызы К.-Э. Кудажының 70 харлаанын уткуштур байыр чедирген аягы-аңгы авторларың бижээни чыгып, чымчак өстөрдиг чагыдылгы арбын. Оларын байыр чедиркишиңеринге калтыжың. "Шын" солунун редакциязыңа хүндүлүг чогаалчымысы, хоочун солунууска редакторлар чорайн журналыкт коллегиямыска 70 харлаан юбилейин таварыштыр черге чедир мөгөйлөң. Чер кырында бүгү-ле аккыр, арыг, чараш, чагай чүүлдерин күзөвшөң, бижик калыктыдың, ааскежикти, чогаалчың чедиркишиңерин күзөп тур. Байырдаңыр биле, Кызыл-Эник Кыргысович!

Солун арынга чага бурзуун додузу-биле парлаар арга чогуудаң байыр чедирген авторларын хомудатпас дээш, допчузу-биле парадывас.

Россияның Журналистер эвелединге кежигүүнү Кежик-оол ЧӨРЕВЕ чогаалчының төртүттүңгөн хүнүңе тураскааткан кежээни оң төрөөн чери — Улуг-Хем кожуунуна Ийи-Тал суурга улуг-биче чоң байырлап өрттиргени бижээр.

Ийи-Тал дээрге Улуг-Хем кожуунун эд биче сумузу. Ол хиреле ССР-нүн Дээди Советинде ийи депутаты, ийи Ленин ордениң эдилекчелеринин, сталинск шаяндааның лауреадының, Совет Эвилелинин Маалыры Түдүш Кечил-оолдун, гвардейжи Норбу-оолдун, ТР-нин алдарлыг артистери Дамба-Даржааның, Дадар Барыямааның, эмчилер Орус-оол Ховалыгының, Валерий Насорунов болгаш өске-даа төлөптиг кижилериниң чурту. Тываның баштайгы херээңге эмчилериниң бирээни, Максим Горькийге мактааткан Ийи-Тал кызы Дакый-Суруң угбай ам 90 харлыг. Чагыс партага калы олуруп, өөренип чоразы алдарлыг механикатор Михаил Масык-оол. Ленин ордениң эдилекчизи Евсидий Кечил-оол, механикатор Сентар Сандак-Доржу оларын дугайында чогаалчы солун сактышкынары чутгалал берген. А чогаалчыны чажыды Виктор Ондарович Вану-Сурун башкы, ТР-нин алдарлыг башкызы Алдын-кыс Оюн, күш-ажылдын хоочуну Болат-оол Монгуш олар чогаалчыны чаш, чалы чылдарының дугайында болгаш ада-не, төрөдөриниң

раан авалыг эрнин эрени Эрес Оюн Херел огул Чукоткадан мейя эдиртип алгаш, чурту Шивилинге экелгеш, чыт каакан сын ышкаш, Аглыг хемини айтыр чораша, аалдап челе бээр кижж болду". Шах мындаг чечен-мерген өстөр-биле "Ыржым булуңда" маалдар-биле денге сагыш-сеткили дойлу, дүрүр, өөрүп номчааны автор дыка тодаргай-биле бижээр. Чагаазың ол мынча деп дооскан: — Уругларым база эл-кечип тургаш, ол номну холдан салбайн номчаанар. Оон бээр бо ном, оң автору бистин өг-бүдөстүңгөн кежигүүнери апарган. Дашты эл-берген дээрден башка эл-бүдөстүс ном санаыда хүндүлүг олудуна садал олар. — Элеэди чылдарында Кудажының көргөн болза, оон бүдүжү бир онзагай болуп ылгалар. Үе-чергези оондар, кыстар молдургалар өөредип, шарылар мувуп ойнап-голдөп турда, ол бедик кырынга олурда-ла олурар: та-ш-өөрүн магалдары ол, та шүдүүн чогаалчы олурары ол.

К.-Э. К. Кудажы башкы аялданчы улуг улуг-хуузын кирген. Орук-чирин берге, ырак-узак Тере-Холдун, Кунгуртуңун, Хүттүңгөн школарынга аялдан чорашан. Ол чогаалчыны маалдары-биле калы чурттап чорур. "Кызыл бөртүгү" деп чогаалчыны маалдары — Тываның билдингир журналисти Маады Кара-Тонугу. Мындаг тожуларын ол улуг прозаже шилчези. Оон номнарын Шагаан-Арыг школазыңа өөренип тургаш, чангыс-класкылар хонду-хундээр элчелгичи номчуп турганыңысты сактыдыр мен.

Устүкү удуртур органдар романын чырыкче үндүрбөзүн чыдагаанарын дилеп, буруу шаап турган. Кара томда Көгөл биле Буяның аразында харылаа бар. Кудажы чогаалчыда оорларга ажык орукту берип турар, хөй-ниитиниң малмаганы канчаар самчыг-

сөөлгү одуруунда ол дилегини кирген. — Рыноктук чеже-даа ырма сынчыг башыкыны турза-жык, чогаалчыны "Ы" деп чаа чогаалчы арбын тиражтыг кылдыр үндүрери күзөңгич. Агыс черге айттар кошкаш, Чүрээ-биле туттунчулаш, Андазының изи-биле Шүдүк бижип эгелээ мен...

Чогаалчының бо одуруглары-биле болуң чагаазың Танды кожуунун Кызыл-Арыгга Россия Федерациязының улус өөредилгезинин тергенин Чамам ХУМЕР-ООЛ эгелээш, чогаалчы аялданчыны кыска шинчелини кылгаш, элеэди чылдарың дугайында мынча деп бижээр. — Элеэди чылдарында Кудажының көргөн болза, оон бүдүжү бир онзагай болуп ылгалар. Үе-чергези оондар, кыстар молдургалар өөредип, шарылар мувуп ойнап-голдөп турда, ол бедик кырынга олурда-ла олурар: та-ш-өөрүн магалдары ол, та шүдүүн чогаалчы олурары ол.

К.-Э. К. Кудажы башкы аялданчы улуг улуг-хуузын кирген. Орук-чирин берге, ырак-узак Тере-Холдун, Кунгуртуңун, Хүттүңгөн школарынга аялдан чорашан. Ол чогаалчыны маалдары-биле калы чурттап чорур. "Кызыл бөртүгү" деп чогаалчыны маалдары — Тываның билдингир журналисти Маады Кара-Тонугу. Мындаг тожуларын ол улуг прозаже шилчези. Оон номнарын Шагаан-Арыг школазыңа өөренип тургаш, чангыс-класкылар хонду-хундээр элчелгичи номчуп турганыңысты сактыдыр мен.

Устүкү удуртур органдар романын чырыкче үндүрбөзүн чыдагаанарын дилеп, буруу шаап турган. Кара томда Көгөл биле Буяның аразында харылаа бар. Кудажы чогаалчыда оорларга ажык орукту берип турар, хөй-ниитиниң малмаганы канчаар самчыг-